

Lise Öğrencilerinin Dini Tutum ve Davranışlarını Etkileyen Faktörler¹

Rabia GÖKMEN *, Nurullah ALTAŞ **

Öz

Ergenlik döneminin önemli bir bölümünü oluşturan lise çağı, kendine özgü sorunları ve güçlükleri olan bir evredir. Lise çağındaki gençler ergenlik döneminde aktif bir sorgulama içerisine girerken, çocukluktan bu yana dine dair öğrendiği, algıladığı pek çok şeyi de yeniden yapılandırma sürecine girerek, çevresinden bağımsız bir din anlayışı oluşturmak için çaba sarf eder. Çevreden, aileden ve okuldan öğrendiği dini bilgilere karşı eleştirel bir tavır sergiler. Bu araştırmada lise öğrencilerinin dini inanç ve tutumlarının oluşmasında etkili olan faktörleri ortaya çıkarmak ve din eğitiminin bu süreçte oynadığı olumlu veya olumsuz rolleri incelemek amaçlanmıştır.

Veri toplama aracı olarak anket tekniği kullanılmış ve *Dini Tutum Ölçeği* ile *DKAB Dersi Tutum Ölçeği*'nden yararlanılmıştır. Araştırmada öğrencilerin dini inanç, tutum ve davranışlarını etkileyen faktörlerin cinsiyet, ailelerinin dini yaşayış ve eğitim durumları, internet ve sosyal medya aracılığıyla dini konular hakkında sorgulama yapma derecesine göre farklılaşıp farklılaşmadığı ele alınmıştır. Ayrıca öğrencilerin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersine yönelik tutumları ile dini tutumları arasındaki ilişki de bu araştırmada ele alınan diğer bir konudur. Verilerin analizinde SPSS İstatistik programı kullanılmıştır. Araştırma problemlerinin test edilebilmesi için; frekans dağılımı, basit korelasyon, ilişkisiz (bağımsız) örneklem t-testi ve tek yönlü varyans analizi (One-Way ANOVA) kullanılmıştır. Hipotezlerin test edilmesinde anlamlılık düzeyi 0,05 olarak alınmıştır. Yapılan analizler neticesinde öğrencilerin dini tutum düzeyleri; anne-baba eğitim durumu ile dini yaşayış durumu ve internet ve sosyal medya aracılığı ile dini konular hakkında sorgulama yapma durumuna göre anlamlı farklılık göstermiştir. Sınıf düzeyi durumuna göre ise anlamlı bir farklılaşma tespit edilememiştir. Ayrıca öğrencilerinin DKAB dersine yönelik tutumları ile dini tutum düzeyleri arasında anlamlı bir farklılaşma tespit edilmiştir. Buna göre DKAB dersine karşı (olumlu) tutum arttıkça, dini tutum düzeyi de artmaktadır.

¹ Bu makale Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde 2020 yılında tamamlanan "Lise Öğrencilerinin İnanç Gelişimini Etkileyen Faktörler (Lüleburgaz Örneği)" başlıklı yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

* Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Din Eğitimi Anabilim Dalı, rabiagokmen@marun.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5429-3812

** Prof. Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi Anabilim Dalı, nurullah.altas@marmara.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4179-7645

Atıf: Gökmen, R., Altaş, N. (2022). Lise Öğrencilerinin Dini Tutum ve Davranışlarını Etkileyen Faktörler *Talim: Journal of Education in Muslim Societies and Communities*, 6(1), 7-21. <http://dx.doi.org/10.37344/talim.2022.28>

Anahtar Kelimeler

Din Eğitimi • Ergenlik • Dini Tutum • Dini Gelişim • Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi

Factors Affecting Religious Attitudes and Behaviors of High School Students

Rabia GÖKMEN, Nurullah ALTAŞ

Abstract

High school age, which constitutes an important part of the adolescence period, is a stage with its own problems and difficulties. While high school students engage in an active questioning during adolescence, they try to create an understanding of religion independent of their environment by entering the process of restructuring many things they have learned and perceived about religion since childhood. Shows a critical attitude towards the religious information learned from the environment, family and school. In this study, it is aimed to reveal the factors that are effective in the formation of religious beliefs and attitudes of high school students and to examine the positive or negative roles of religious education in this process.

Questionnaire technique was used as data collection tool, and Religious Attitude Scale and DKAB Lesson Attitude Scale were used. In the study, it was discussed whether the factors affecting students' religious beliefs, attitudes and behaviors differ according to gender, religious life and educational status of their families, and the degree of questioning about religious issues through the internet and social media. In addition, the relationship between students' attitudes towards the Religious Culture and Moral Knowledge course and their religious attitudes is another issue discussed in this research. SPSS Statistics program was used in the analysis of the data. In order to test the research problems; frequency distribution, simple correlation, unrelated (independent) samples t-test and one-way analysis of variance (One-Way ANOVA) were used. The level of significance was taken as 0.05 in testing the hypotheses. As a result of the analyzes made, the religious attitude levels of the students; There was a significant difference according to the educational status of the parents, the status of religious life, and the status of making inquiries about religious issues through the internet and social media. No significant difference was found according to the class level. In addition, a significant difference was found between the students' attitudes towards the DKAB course and their religious attitude levels. Accordingly, as the (positive) attitude towards the DKAB course increases, the level of religious attitude also increases.

Keywords

Religious Education, Adolescence, Religious Attitudes, Religious Development, Religious Culture and Moral Knowledge Course

المخلص

سن المدرسة الثانوية ، التي تشكل جزءًا مهمًا من فترة المراهقة ، هي مرحلة لها مشاكلها وصعوباتها. بينما ينخرط طلاب المدارس الثانوية في استجابات نشطة خلال فترة المراهقة ، فإنهم يحاولون صنع فهم للدين بشكل مستقل عن بيئتهم من خلال الدخول في عملية إعادة هيكلة العديد من الأشياء التي تعلموها وأدركوها عن الدين منذ الطفولة. يُظهر موقفًا نقديًا تجاه المعلومات الدينية المستفادة من البيئة والأسرة والمدرسة. تهدف هذه الدراسة إلى الكشف عن العوامل المؤثرة في تكوين المعتقدات والمواقف الدينية لطلاب المدارس الثانوية وفحص الأدوار الإيجابية أو السلبية للتربية الدينية في هذه العملية.

تم استخدام تقنية الاستبيان كأداة لجمع البيانات ، وتم استخدام مقياس الموقف الديني ومقياس موقف الدرس DKAB في البحث ، تمت مناقشة ما إذا كانت العوامل التي تؤثر على المعتقدات الدينية والمواقف والسلوكيات للطلاب تختلف باختلاف جنسهم ، والحياة الدينية والحالة التعليمية لأسرهم ، ودرجة التساؤل حول القضايا الدينية عبر الإنترنت و وسائل التواصل الاجتماعي. بالإضافة إلى ذلك ، فإن العلاقة بين مواقف الطلاب تجاه مقرر الثقافة الدينية والمعرفة الأخلاقية ومواقفهم الدينية هي قضية أخرى تمت مناقشتها في هذا البحث. تم استخدام برنامج الإحصاء SPSS في تحليل البيانات. من أجل اختبار مشاكل البحث ؛ تم استخدام توزيع التردد والارتباط البسيط والعينات غير المرتبطة (المستقلة) واختبار التباين أحادي الاتجاه (ANOVA) أحادية الاتجاه. تم أخذ مستوى الدلالة 0.05 في اختبار الفرضيات. نتيجة للتحليلات التي تم إجراؤها ، مستويات الموقف الديني للطلاب ؛ كان هناك فرق كبير بحسب الحالة التعليمية للوالدين ، ومكانة الحياة الدينية ، وحالة الاستفسار عن القضايا الدينية عبر الإنترنت ووسائل التواصل الاجتماعي. لم يتم العثور على فرق معنوي حسب مستوى الفصل. بالإضافة إلى ذلك ، تم العثور على اختلاف كبير بين مواقف الطلاب تجاه دورة DKAB ومستويات مواقفهم الدينية. وفقًا لذلك ، مع زيادة الموقف (الإيجابي) تجاه دورة DKAB ، يزداد مستوى الموقف الديني أيضًا.

الكلمات المفتاحية

التعليم الديني، المراهقة، الموقف الديني، التنمية الدينية، دورة في الثقافة الدينية والأخلاق

Giriş

Ergenlik dönemi bireyin pek çok açıdan değişim ve dönüşümler yaşadığı, kendine ait bir dünya görüşü oluşturmaya başladığı önemli bir evre olarak nitelendirilebilir. Bu evrede ergenin dini tutum ve düşünceleri de çeşitli faktörlerle birlikte oluşmaya başlar.

Lise çağının ergenlik döneminde dini bunalım ve şüpheler evresi olarak adlandırılan 14-18 yaş aralığına denk gelmesi, öğrencilerin bu dönemde ciddi bir sorgulama içerisine girmesini açıklar niteliktedir(Koç 2003:121). Bu dönemde karşılaşılan problemlerin sağlıklı bir şekilde çözülmesi kişilik oluşumu açısından kritik bir değere sahiptir. Bu araştırma lise çağı gençlerinin dini inanç, tutum ve davranışlarına etki eden faktörleri belirlemeyi ve bu problemlerin çözümü için uygun yöntem ve yaklaşım önerileri sunmayı amaçlamaktadır.

Araştırmada temel amaç; lise öğrencilerinin ergenlik döneminde dini konularda şüphe ve yoğun sorgulama sonucunda dine yönelik olumlu-olumsuz tutum ve davranış sergilemesi durumlarını ele alarak, belirlenen

değişkenler açısından inanç gelişimlerinin incelenmesi ve öğrencilerin dinle ilgili genel görüşünün nasıl olduğu, davranışlarının dini değerler tarafından ne düzeyde yönlendirildiği ve duyuşsal açıdan ne düzeyde etkilendiğini belirlemeye çalışmaktır.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin, İslam dini ve diğer dinler hakkında araştırmaya dayalı ve bilimsel bilgiyi ön plana çıkaran içeriği ile gençlerin dini inanç tutum ve davranışlarının oluşum sürecinde önemli ölçüde etkili olduğunu söylemek mümkündür.² Gençlerin ergenlik döneminde din ile ilgili konularda yaşadıkları problemler, ergenliğin kritik bir döneminde, doğru bir din eğitiminin tutum ve davranış oluşumu konusunda önemini gösterir. Bununla birlikte bireyin dini tutum ve davranışlarına yön veren unsurları belirlemek okulda gerçekleştirilen din eğitiminin doğru planlanması açısından önem arz etmektedir.

Bu araştırma, gençlerin bu dönemdeki tutum ve davranışlarının sebeplerini ele alarak, dine dair olumsuz tutum ve davranışlar ile inanç problemlerinin ortadan kaldırılmasına yönelik gerçekleştirilecek faaliyetler ve çözüm yolları konusunda katkı sağlayacaktır. Araştırmanın örneklemini oluşturan Lüleburgaz ilçesi, kozmopolit bir yapıya sahip olmakla beraber, yoğun nüfuslu bölgede 14-18 yaş arası lise çağı gençleri de önemli bir yere sahiptir. Konuyla ilgili benzer çalışmalar olmakla birlikte Lüleburgaz örneğinde bu araştırmanın gerçekleştirilmesi bilimsel araştırmalara katkı sağlayacaktır.

Araştırmanın temel problemi lise öğrencilerinin dini inanç, tutum ve davranışlarını ve inanç gelişimlerini etkileyen faktörleri belirlemektir. Bu bağlamda araştırmanın alt problemi öğrencilerin dini tutum ve davranışlarını etkileyen faktörlerin neler olduğunu belirlemek ve DKAB dersine yönelik tutumları ve dini tutumları arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmaktır.

Bu araştırmada test edilecek olan hipotezler şu şekildedir: Lise öğrencilerinin dini tutum düzeyleri cinsiyetlerine, ailelerinin algılanan dindarlık düzeyine, anne-babanın eğitim düzeyine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır ve dini tutum düzeyleri ile internet ve sosyal medya aracılığıyla dini konular hakkında sorgulama yapma derecesi ve DKAB dersine ilişkin tutum düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Yöntem

Bu çalışmada bir grubun belirli özelliklerini incelemek amacıyla verilerin toplanmasını gerektiren nicel çalışmalardan tarama yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada anket formu ile pratik bilgiler alınırken, teorik bilgiler için literatür incelemesi yapılmıştır. Araştırma tarama araştırmalarından betimsel tarama ve ilişkisel tarama modeli kullanılarak yürütülmüştür. İlişkisel tarama modeli korelasyon türü ilişki aranan araştırmalarda, değişkenlerin birlikte değişip değişmediği, değişme varsa bunun nasıl olduğunu öğrenmek amacı ile kullanılır(Karasar 2007:35). Betimsel tarama ise geniş gruplar üzerinde yürütülen, gruptaki bireylerin bir olay ve olguyla ilgili tutumlarının, görüşlerinin alındığı, olgu ve olayların betimlenmeye çalışıldığı araştırmalardır(Tanrıöğen 2011:59). Bu yöntemler aracılığıyla lise öğrencilerinin tutum puanlarının çeşitli değişkenlere göre gösterdiği farklılaşma incelenmektedir.

² Ayrıntılı bilgi için bakınız: T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, 2018, Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (Ortaöğretim 9, 10, 11 Ve 12. Sınıflar).

Araştırmanın belirli bir örneklem ve zaman dilimi ile sınırlı olması ve var olan durumu ortaya koyabilmek amacıyla bu yöntem seçilmiştir.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, 2018-2019 eğitim- öğretim yılında, Kırklareli ilinin Lüleburgaz ilçesinde bulunan farklı lise türlerinde öğrenimlerine devam eden tüm öğrenciler oluşturmaktadır. Lüleburgaz İlçe Milli Eğitim Müdürlüğünden alınan bilgilere göre ilçe merkezinde bulunan liselerde bahsi geçen eğitim-öğretim yılında toplam 6370 öğrenci eğitim görmektedir. Evreni temsil eden örneklem grubu lise seviyesi her sınıftan tabakalı örnekleme yoluyla seçilen ve %95 güven aralığı hesaplanması ile 350 öğrencidir. Örneklem grubu 9, 10, 11 ve 12. sınıflardan oluşan 191 kız, 162 erkek toplam 353 öğrenciden oluşmaktadır. Anket çalışmasını gerçekleştirebilmek amacıyla Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü aracılığı ile başvurular yapılmış, Kırklareli Valiliği ve İl Milli Eğitim Müdürlüğünün araştırma izni ile okullara uygulama için gidilmiştir.³

Veri Toplama Araçları

1. Kişisel Bilgi Anketi: Araştırmanın örneklem grubunun bazı kişisel özelliklerini belirleyebilmek ve araştırma dahilinde çeşitli ilişkiler kurabilmek amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanan “kişisel bilgi anketi” formun ilk bölümünde yer almaktadır. Bu kapsamda öğrencilere dini inanç ve tutumlarının oluşmasında etkili olabileceği düşünülen; yaş, cinsiyet, anne ve babalarının öğrenim durumları, ailenin dini yaşayış durumları ile internete ve sosyal medya konusunda fikirlerine dair sosyo-demografik sorular yöneltilmiştir.

2. Dini Tutum Ölçeği: Üzeyir Ok tarafından İslami bir kültürde dindarlığı ölçmek amacıyla hazırlanan dini tutum ölçeğinin, yüksek iç tutarlılığa sahip olduğu görülmüştür (.81 ve .91). Ölçek ile kişinin dinle ilgili genel görüşü, davranışlarının dini değerler tarafından ne düzeyde yönlendirildiği ve dini duyguya hitap etme yönünden hangi düzeyde etkilendiği ölçülmeye çalışılmıştır.

SPSS programında ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılmış ve ölçeğin KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) değeri, 0,87 Bartlett's Test of Sphericity değeri, 1,570.608 bulunmuştur. Bu durum ölçeğin faktör analizi için uygun ve örneklemden elde edilen verilerin yeterli olduğunu göstermektedir. Ayrıca ölçeğin Cronbach's Alpha katsayısının 0,899 olması tutum ölçeğinin güvenilir olduğunu gösterir niteliktedir.

3. DKAB Dersi Tutum Ölçeği: Öğrencilerin DKAB dersine yönelik tutumlarını ölçebilmek amacıyla 9 sorudan oluşan beşli likert tipi bir ölçme aracı hazırlanmıştır. Ölçme aracı hazırlanırken bu alanda çalışmalar yapan Mahmut Zengin(Zengin 2013) ve Rahime Çelik ile Şuayip Özdemir'in(Özdemir ve Çelik 2017) konu ile ilgili gerçekleştirmiş oldukları çalışmalarda yer alan ölçeklerden faydalanılmıştır. Bu amaçla önce bir soru havuzu hazırlanmış, ardından maddelerin sade ve anlaşılır olmasına, birden fazla düşünce ve yargı ifadesine sahip olmamasına dikkat edilerek ölçek oluşturulmuştur. Hazırlanan ölçek taslak örneklem grubuna uygulanmış ve deneme uygulaması sonucu olumsuz bir durumla karşılaşmadığı için ölçeğin SPSS 25.00 programında geçerlik

³ Kırklareli Valiliği İl Milli Eğitim Müdürlüğü Araştırma Ve Değerlendirme Komisyonu'ndan 10.04.2019 tarihinde izin alınmıştır.

ve güvenilirlik analizleri gerçekleştirilerek son hali verilmiştir. Tarafımızca geliştirilen ““DKAB Dersi Tutum Ölçeği” nin geçerlik ve güvenilirlik değerleri ise aşağıdaki şekildedir.

Ölçeğin Kmo (Kaiser-Meyer-Olkin) değeri, 0,92; Barlett Test değeri, 1,890.351 bulunmuştur. Bu durum ölçeğin faktör analizi için uygun ve örneklemden elde edilen verilerin yeterli olduğunu göstermektedir. Ayrıca ölçeğin Cronbach’s Alpha katsayısının 0,918 olması tutum ölçeğinin güvenilir olduğunu gösterir niteliktedir.

İşlem

Doldurulan anket formlarından elde edilen veriler SPSS programı ile gerekli işlemlere tabi tutulmuştur. Tesadüfi ve tarafsız olarak toplanan veriler gerekli olan güvenilirlik ve geçerlik testlerine tabi tutularak incelenmeye uygun hale getirilmiştir.

Veri analizinde bağımsız değişkenlere göre örneklemin DKAB dersine yönelik tutum ve dini tutumu araştırılmıştır. Araştırma problemlerinin test edilebilmesi için; frekans dağılımı, basit korelasyon, ilişkisiz (bağımsız) örneklem t-testi ve tek yönlü varyans analizi (One-Way ANOVA) kullanılmıştır. Çoklu karşılaştırmalar post-hoc LSD testi ile yapılmıştır. Hipotezlerin test edilmesinde anlamlılık düzeyi 0,05 olarak alınmıştır.

2018-2019 eğitim-öğretim yılı Mayıs ayında belirlenen 5 okula anket çalışması için bizzat araştırmacı tarafından gidilmiş, toplam 364 öğrenciye ölçme aracı uygulanmış, anket formları elde edilmiştir. Yanlış ve hatalı doldurulmuş 11 adet anket formu analize dahil edilmemiş, toplamda 353 adet form değerlendirmeye alınmıştır.

Bulgular

Bu bölümde araştırmada cevap aranan sorular ile ilgili olarak yapılan istatistiksel analizlerin tablolarına ve bu tabloların yorumlarına yer verilmiştir.

Bağımsız Değişkenlere Göre Dini Tutum

Araştırma süresince öğrencilerin dini tutum düzeylerinin çeşitli bağımsız değişkenlere göre anlamlı bir farklılaşma gösterip göstermediğine yönelik analiz sonuçları aşağıda sunulmuştur.

Araştırma kapsamına ele alınan lise öğrencilerinin dini tutum düzeylerinin çeşitli bağımsız değişkenlere göre farklılaşma gösterdiği tespit edilmiştir. Buna göre dini tutum düzeyleri; cinsiyet, anne-baba eğitim durumuyla dini yaşayış durumu ve internet ve sosyal medya aracılığıyla dini konular hakkında sorgulama yapma durumuna göre anlamlı farklılık göstermiştir. Ayrıca öğrencilerinin DKAB dersine yönelik tutumları ile dini tutum düzeyleri arasında anlamlı bir farklılaşma tespit edilmiştir.

Cinsiyet ve dini tutum.

Tablo 1: Cinsiyete Göre Öğrencilerin Dini Tutum Puanlarının İstatistiksel Analizi

Cinsiyet	N	%	X	S	Sd	T	p
Kız	191	45.9	27.55	6.86	342	3.83	.000

Erkek	162	54.4	30.32	6.52
Toplam	353	100		

Tablo 1 incelendiğinde örneklemin %45,9'unun kızlardan ve %54,4'ünün ise erkeklerden oluştuğu görülmektedir. Öğrencilerin dini tutumlarının cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen ilişkisiz örneklem t testi sonuçları yukarıda verilmektedir. Öğrencilerin dini tutumlarının cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılaşma gösterdiği gözlenmektedir ($T(342) = 3.83, p < .01$.) Kız ve erkek öğrencilerin dini tutum ortalama puanlarına bakıldığı zaman erkek öğrencilerin dini tutum ortalama puanlarının ($x=30.32$), kız öğrencilerin dini tutum ortalama puanlarından ($x=27.55$) daha yüksek olduğu görülür. Bu değerlerden hareket edildiği zaman erkek öğrencilerin kız öğrencilere nazaran daha olumlu bir dini tutuma sahip oldukları söylenebilir.

Lise öğrencilerinin dini tutumlarının da cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılaşma gösterdiği ve yine erkek öğrencilerin dini tutumlarının kız öğrencilere göre daha olumlu olduğu görülmüştür. Dinin pratik hayata yansıyan yönlerinde daha çok kadınlar üzerindeki uygulamalara önem verilip bunun sonucu kurulan baskı, kızların erkeklere oranla daha düşük dini tutum düzeyine sahip olmasını açıklayabilir.

Benzer araştırmalar incelendiğinde, Atalay (Atalay 2002:164) da çalışmasında erkeklerin dindarlık puanlarının kızlara göre daha yüksek olduğunu söylemiştir. Erkek ve kızların yetiştirilme tarzları arasındaki farklılığın üzerinde duran Atalay, bunun dindarlığı etkileyen bir faktör olduğunu ve kadına biçilen toplumsal rolün belirlenmesinde yanlış dini referansların kızların dini tutumlarını olumsuz etkilediğini savunur. Sarıçam ve Güven'in (Sarıçam ve Güven 2013:582) 2012'de yaptıkları araştırmada ise dini tutum puanlarının cinsiyete göre anlamlı bir farklılaşma göstermediğini, dini tutumun doğuştan getirilmediğini, özne- nesne ilişkisi içerdiğini belirtmiştir. Cinsiyet ve dini tutum ilişkisi bağlamında gerçekleştirilen araştırmalar incelendiğinde genel olarak homojen olmayan farkı sonuçlar içermekte olduğu söylenebilir.

Baba dini yaşayış ile dini tutum.

Tablo 2: Baba Dini Yaşayış Durumuna göre Dini Tutum Düzeyleri Betimsel İstatistikleri (ANOVA- Fisher LSD)

Dindarlık Düzeyi	N	%	M	Sd	F	p	Farklar
Dini inancı yoktur (A)	4	1.2	17.75	9.77			A-B, A-C, A-D, B-A,
Dini İnancı Vardır Fakat İbadetlere Karşı İlgisizdir. (B)	89	25.6	26.18	7.08			B-C, B-D,
Dini İnancı Vardır, İbadetlerini Bazen Yapar. (C)	167	48.1	30.04	6.07	1.766	.008	C-A, C-B, D-A, D-B
Dini İnancı Oldukça Güçlüdür, İbadetlerini Yapar. (D)	87	25.1	30.34	6.76			
Toplam	347	100					

Örneklemin baba dini yaşayış durumunu; %1,2 oranında “Dini inancı yoktur.”, %25,6 oranında “Dini inancı vardır fakat ibadetlere karşı ilgisizdir.”, %48,1 oranında “Dini inancı vardır, ibadetleri bazen yapar.” ve %25,1 oranında “Dini inancı oldukça güçlüdür, ibadetlerini yapar.” şeklinde belirttiği görülmüştür.

Araştırmamıza katılan lise öğrencilerinin dini tutumlarının babalarının dini yaşantı düzeyine göre anlamlı bir farklılaşma gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan tek faktörlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları Tablo 2’de verilmektedir. Bu sonuçlara göre örneklemin dini tutum düzeyleri, babalarının dindarlık durumuna bağlı olarak anlamlı bir fark göstermektedir ($F(32, 305) = 1.76, p < 0,05$). Başka bir deyişle öğrencilerin dini tutum ortalama puanları, babalarının dindarlık düzeylerine bağlı olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

Farkın kaynağını belirlemek amacıyla yapılan LSD testinin sonuçlarına göre, babasının dini inancı olmayan öğrencilerin ($x=17,75$) dini tutum düzeyi; babasının dini inancı olan fakat ibadetlere karşı ilgisiz olan öğrencilerden ($x=26,18$), babasının dini inancı olan, ibadetlerini bazen yapan öğrencilerden ($x=30,04$) ve babasının dini inancı oldukça güçlü olan ibadetlerini yapan öğrencilerden ($x=30,34$) daha düşük çıkmıştır.

Babasının dini inancı olan fakat ibadetlere karşı ilgisiz olan öğrencilerin ($x=26,18$) dini tutum düzeyi, babasının dini inancı olan, ibadetlerini bazen yapan öğrencilerden ($x=30,04$) ve babasının dini inancı oldukça güçlü olan ibadetlerini yapan öğrencilerden ($x=30,34$) daha düşük çıkmıştır.

Anne dini yaşayış ve dini tutum.

Tablo 3: Anne Dini Yaşayış Durumuna göre Dini Tutum Düzeyleri Betimsel İstatistikleri (ANOVA- Fisher LSD)

Dindarlık Düzeyi	N	%	M	Sd	F	P	Farklar
Dini inancı yoktur (A)	0	0	0	0			
Dini İnancı Vardır Fakat İbadetlere Karşı İlgisizdir. (B)	43	13.3	23.19	8.20			B-C
Dini İnancı Vardır, İbadetlerini Bazen Yapar. (C)	184	52.9	28.96	6.09	2.654	.000	B-D C-D
Dini İnancı Oldukça Güçlüdür, İbadetlerini Yapar. (D)	121	34.8	30.98	6.36			
Toplam	348	100					

Tablo 3 incelendiğinde örneklemin anne dini yaşayış durumunu; %0,3 oranında “Dini inancı yoktur.”, %12,1 oranında “Dini inancı var fakat ibadetlere karşı ilgisizdir.”, %52,9 oranında “Dini inancı vardır, ibadetleri bazen yapar.” ve %34,8 oranında “Dini inancı oldukça güçlüdür, ibadetlerini yapar.” şeklinde belirttiği görülmüştür.

Araştırmamıza katılan lise öğrencilerinin dini tutumlarının annelerinin dini yaşantı düzeyine göre anlamlı bir farklılaşma gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan tek faktörlü varyans analizi (ANOVA) sonuçlarına göre örneklemin dini tutum düzeyleri annelerinin algılanan dindarlık durumuna göre anlamlı bir fark göstermektedir ($f(32, 306) = 2.65, p < 0,05$). Başka bir deyişle öğrencilerin dini tutum ortalama puanları, annelerinin dindarlık düzeylerine bağlı olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

Farkın kaynağını belirlemek amacıyla yapılan LSD testinin sonuçlarına göre, annesinin dini inancı olan fakat ibadetlere karşı ilgisiz öğrencilerin ($x=23,19$) dini tutum düzeyi, annesinin dini inancı olan, ibadetlerini bazen yapan öğrencilerden ($x=28,96$) ve annesinin dini inancı oldukça güçlü olan ibadetlerini yapan öğrencilerden ($x=30,98$) daha düşük çıkmıştır. Annesinin dini inancı olan, ibadetlerini bazen yapan öğrencilerin ($x=28,96$) dini

tutum düzeyi, annesinin dini inancı oldukça güçlü olan ibadetlerini yapan öğrencilerden (x=30,98) daha düşük çıkmıştır.

Algılanan aile dindarlık düzeyi öğrencilerin dini tutumlarını etkilemektedir. Geleneksel aile yapısını çoğunlukla sürdüren Türk toplumu incelendiğinde çocuğun ilk ve en fazla iletişim kurduğu çevresi olan aile dini yaşam ve tutum üzerinde de etkili olmaktadır. Benzer araştırmalarda evliliklerde eşlerin dindarlığının aile içi mutluluğu etkilediği ve dine olumlu tutum yükseldikçe bunun aile bireyleri üzerinde de dine bakışta olumlu tesiri olduğu görülmüştür.

Benzer araştırmalar incelendiğinde; Atalay aile dindarlığı ile ilgili çalışmasında öğrencilerin ailelerinin dindarlık düzeylerine göre dini inanç düzeylerinde anlamlı farklılaşma tespit etmiştir (Atalay 2006:206). Kontbay da çalışmasında anne ve babaları dine karşı olumlu bir tutum geliştiren öğrencilerin dini tutum düzeylerinin, anne-babası olumsuz tutum geliştiren öğrencilere göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır (Kontbay 2005:59). Ergenlerde inanç konusunda en fazla etkisi olan faktörün aile olduğunu belirten Bayyigit de bunun toplumda bulunan geleneksel aile yapısının hala varlığını koruduğunun bir göstergesi olduğunu savunur (Bayyigit 1989:76). Çocuğun sosyo-kültürel çevresinin değişmesinin ailenin etkisini azaltacağı tezinin doğru olmadığı, aile etkisinin öğretmenler ve kitaplardan daha fazla olduğu araştırmanın bulguları arasındadır. Bahadır ise dini bakımdan yeterli ailelerin çocuklarının dini şüphelerinin daha yaygın olduğunu söylemiştir. Bahadır'ın ulaştığı bulgular bu araştırmanın sonuçlarını destekler nitelikte değildir. Bu duruma özellikle dindarlık seviyesi yüksek ailelerin çocuklarına karşı bazı sosyal, ekonomik, kültürel konularda daha engelleyici bir tutum içinde bulunması ve dini konulardaki eleştirel yaklaşımı hoş karşılamayan aile ortamının sebep olabileceğini savunmuştur (Bahadır 2006:333).

Anne eğitim durumu ve dini tutum.

Tablo 4: Anne Eğitim Durumuna göre Dini Tutum Düzeyleri Betimsel İstatistikleri (ANOVA- Fisher LSD)

Öğrenim Durumu	N	%	M	Sd	F	P	Farklar
Okur Yazar Değil (A)	8	2.2	30.42	5.19			
İlkokul (B)	102	29.0	30.31	6.96			D-B
Ortaokul (C)	76	21.6	29.51	6.04	1.661	.016	E-B E-C
Lise (D)	126	35.8	28.49	7.10			
Üniversite (E)	40	11.4	26.20	6.39			
Toplam	352	100					

Tablo 4 incelendiğinde örneklemin anne öğrenim durumunun %2,2'si okur-yazar değilken, %29'u ilkokul mezunu, %21,6'sı ortaokul mezunu, %35,8'i lise mezunu ve %11,4'ünün üniversite mezunu olduğu görülmektedir.

Araştırmamıza katılan lise öğrencilerinin dini tutumlarının annelerinin eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılaşma gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan tek faktörlü varyans analizi (ANOVA) sonuçlarına göre örneklemin dini tutum düzeyleri annelerinin eğitim durumuna göre anlamlı bir fark

göstermektedir ($f(32, 310) = 1.66, p < 0,05$). Başka bir deyişle öğrencilerin dini tutum ortalama puanları, annelerinin eğitim durumlarına bağlı olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

Farkın kaynağını belirlemek amacıyla yapılan LSD testinin sonuçlarına göre, annesi ilkököl mezunu olan öğrencilerin ($x=30.31$) annesi okur-yazar olmayan öğrencilere ($x=30.42$) göre, annesi üniversite mezunu olan öğrencilerin ($x=26.20$) annesi ilkököl mezunu ($x=30.31$) ve ortaokul mezunu olan öğrencilere (29.51) göre dini tutum düzeyleri daha düşük çıkmıştır.

Baba eğitim durumu ve dini tutum.

Tablo 5: Baba Eğitim Durumuna göre Dini Tutum Düzeyleri Betimsel İstatistikleri (ANOVA- Fisher LSD)

Öğrenim Durumu	N	%	M	Sd	F	P	Farklar
Okur Yazar Değil (A)	1	0.3	0	0			
İlkokul (B)	55	15.7	30.27	7.66			E-B
Ortaokul (C)	78	22.2	29.72	6.28	2.008	.001	E-C E-D
Lise (D)	156	44.4	29.21	6.65			
Üniversite (E)	61	17.4	26.30	6.82			
Toplam	351	100					

Örneklemin baba öğrenim durumunun ise; %0,3'ü okur-yazar değilken, %15,9'u ilkököl mezunu, %22,2'si ortaokul mezunu, %44,4'ü lise mezunu ve %17,4'ünün üniversite mezunu olduğu görülmektedir.

Araştırmamıza katılan lise öğrencilerinin dini tutumlarının babalarının eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılaşma gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan tek faktörlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları tablo 5'de verilmektedir. Bu sonuçlara göre örneklemin dini tutum düzeyleri babalarının eğitim durumuna göre anlamlı bir fark göstermektedir ($f(32, 309) = 2.00, p < 0,05$). Başka bir deyişle öğrencilerin dini tutum ortalama puanları, babalarının eğitim durumlarına bağlı olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

Farkın kaynağını belirlemek amacıyla yapılan LSD testinin sonuçlarına göre babası üniversite mezunu olan öğrencilerin dini tutum düzeyleri ($x=26,30$), babası ilkököl mezunu olan öğrencilerden ($x=30.27$), babası ortaokul mezunu olan öğrencilerden ($x=29.72$) ve babası lise mezunu olan öğrencilerden ($x=29.21$) daha düşük çıkmıştır.

Anne ve babanın eğitim durumu ile dini tutum arasında da anlamlı bir farklılaşma tespit edilmiştir. Anne ve babanın eğitim seviyesi yükseldikçe öğrencinin dini tutum düzeyi düşmektedir. Benzer araştırmaların bu araştırmayı destekler nitelikte veri sundukları göz önüne alındığında; anne babanın aldığı eğitimin özellikle yaşları itibarı ile eğitim aldıkları dönemler düşünüldüğünde seküler bir tarzda olduğu, bunun da ailenin dine karşı tutumunu ve dolayısıyla çocuğun da dine ve din dersine yönelik tutumunu olumsuz etkilediği söylenebilir.

Benzer araştırmalar incelendiğinde; İpek bu araştırmayı destekler nitelikte öğrencilerin DKAB dersine karşı tutumlarının aile öğrenim seviyesi ile ters orantılı olduğunu tespit etmiştir (İpek 2016:120). Kavun ise çalışmasında anne eğitim düzeyi ile dindarlık arasında bir ilişki olmasına rağmen baba eğitim düzeyi ile dindarlık arasında anlamlı bir ilişki bulamamıştır. Anne eğitim düzeyi yükseldikçe dindarlığın da arttığını tespit eden Kavun babanın ise iş yaşamı dolayısıyla sürekli dışarıda olmasını çocuklar üzerinde etkisinin az olmasına sebep olarak göstermiştir (Kavun 2016:127). Emine Küçükalp'in üniversite öğrencileri ile gerçekleştirdiği araştırmasında dindarlık

puanlarını etkileyen bir faktör olarak anne-babanın eğitim durumu görülmüş, anne ve babaların aldığı eğitimin modern eğitim kurumları aracılığı ile pozitivist bir anlayış doğrultusunda gerçekleştirilmesinin dine karşı ihtiyatlı bir tavır almalarına, bu durumun da çocuklarını etkileyen bir unsur olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Küçükalp 2006:482).

İnternet ve sosyal medya aracılığıyla dini konular hakkında sorgulama yapma durumuna göre dini tutum.

Tablo 6: İnternet ve Sosyal Medya Etkisi Durumuna göre Dini Tutum Düzeyleri Betimsel İstatistikleri (ANOVA- Fisher LSD)

	N	%	M	Sd	F	p	Farklar
Evet	126	36.2	27.23	6.77	1.728	.011	Evet-Hayır
Kısmen	84	24.1	29.09	6.17			
Hayır	138	39.7	30.62	6.57			
Toplam	348	100					

Örneklemin “İnternet ve sosyal medya dini konularda sorgulama yapmanıza sebep oluyor mu?” sorusuna %36,2’si evet, %39,7’si hayır ve %24,1’i kısmen cevabı verdiği görülmüştür.

Araştırmamıza katılan lise öğrencilerinin dini tutumlarının internet ve sosyal medya aracılığıyla dini konular hakkında sorgulama yapma durumuna göre anlamlı bir farklılaşma gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan tek faktörlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları tablo 6’da verilmektedir. Bu sonuçlara göre örneklemin dini tutum düzeyleri internet ve sosyal medya aracılığı ile dini konular hakkında sorgulama yapma durumuna göre anlamlı bir fark göstermektedir ($f(32, 306) = 1.72, p < 0,05$). Başka bir deyişle öğrencilerin dini tutum ortalama puanları, internet ve sosyal medya aracılığıyla dini konular hakkında sorgulama yapma durumlarına bağlı olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

Farkın kaynağını belirlemek amacıyla yapılan LSD testinin sonuçlarına göre, internet ve sosyal medya dini konular hakkında sorgulama yapmama sebep oluyor diyen öğrencilerin ($x=27.23$) dini tutum düzeylerinin, sorgulama yapmama sebep olmuyor diyen öğrencilere ($x=30.62$) göre daha düşük çıktığı görülmüştür. Bu veriden hareketle internet ve sosyal medya aracılığı ile dini düşüncelerini oluşturan öğrencilerin dini tutum düzeylerinin daha düşük olduğunu söylemek mümkündür.

Dini tutum düzeylerinin de öğrencilerin internet ve sosyal medya aracılığıyla dini konular hakkında sorgulama yapma durumuna göre farklılaşma gösterdiği görülmüş, sorgulama yapmasına sebep olduğunu belirten öğrencilerin dini tutum düzeyleri, sorgulama yapmasına sebep olmadığını belirten öğrencilerden düşük çıkmıştır. İnternet ve sosyal medya günümüzde pek çok konu hakkında sınırsız içeriğe sahip mecralardır. Özellikle son zamanlarda sosyal medyada popüler olan ateist deist propagandanın yapıldığı sayfaların etkileşim ve takip oranlarına bakıldığında gençler arasında rağbet gördüğü söylenebilir. Gençlerin din ve inançla ilgili konularda denetimsiz, doğruluğu şüpheli veya art niyetle bağlamından koparılmış, pek çok dini bilginin yer aldığı internet ve sosyal medyadan olumsuz yönde etkilendiğini, bu etkilenmenin onların tutumlarında da belirleyici olduğu söylenebilir.

Benzer araştırmalar incelendiğinde; Ferşadoğlu lise öğrencileri ile gerçekleştirdiği araştırmasında, öğrencilerden dini bilgilerini yönlendirmede en etkin kurum sıralaması yapmalarını istemiş ve internetin dini konular hakkında en az istifade edilen araç olduğunu tespit etmiştir (Ferşadoğlu 2013:57). Oluğ ortaokul öğrencileri ile gerçekleştirdiği araştırmasında internetin dini tutum ve davranış üzerinde etkisi olduğu, fakat bu etkinin az olduğunu belirtmiş bunun sebebini ise öğrencilerin interneti dini konuları araştırma amacıyla kullanmıyor olmasına bağlamıştır (Oluğ 2011:59). Hüsnü Ezber Bodur ise üniversite öğrencileriyle gerçekleştirdiği araştırmasında öğrencilerin dindarlık ile sosyal medya kullanımları arasında bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşmıştır (Bodur ve Korkmaz 2017:346).

Dkab dersine karşı tutum ile dini tutum arasındaki korelasyon.

Tablo 11: DKAB Dersine Karşı Tutum ile Dini Tutum Arasındaki Korelasyon

	Dini Tutum	
DKAB Tutum	p	.000
	r	.759
	N	343

DKAB dersine karşı tutum ile dini tutum düzeyi arasında yüksek düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($r=0.759, p<.01$). Buna göre DKAB dersine karşı (olumlu) tutum arttıkça, dini tutum düzeyinin de arttığı söylenebilir.

Araştırma sürecinde lise öğrencilerinin DKAB dersine yönelik tutumları ile dini tutum düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı korelasyon analizi ile incelenmiş ve anlamlı bir farklılaşma tespit edilmiştir. Buna göre iki tutum arasında yüksek düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. DKAB dersine karşı (olumlu) tutum arttıkça, dini tutum düzeyinin de arttığı söylenebilir.

Benzer araştırmalar incelendiğinde şu sonuçların çıktığı görülmüştür: Seher Şen 2019 yılında gerçekleştirdiği çalışmasında dini yaşama ve din eğitimi arasında doğru orantı bulunmadığını ifade etmiş, küçük yaşlardan itibaren dini eğitim alan öğrencilerin dini tutumlarının zayıf olabileceğini belirtmiştir (Şen 2019:151). Kavun ise 2016 yılında yapmış olduğu yüksek lisans tezinde lise öğrencileri ile gerçekleştirdiği anketlerde, din eğitimi alan öğrencilerin dindarlık puanlarının da yüksek olduğu belirterek bu araştırma ile aynı yönde bir sonuca ulaşmıştır (Kavun 2016:102). Meseleyi mesleki din eğitimi bağlamında ele alan Hökelekli ise din eğitiminin dini inanç ve tutumların pekiştirilmesinde önemli bir görev üstlendiğini, hayatla ilgili önemli kararlar alınan zamanın ortaöğretimin son yıllarına rastladığını ve okulda alınan eğitimin tutumları şekillendirdiğini belirtir (Hökelekli 1986:50).

DKAB dersi ve dini tutum arasındaki ilişki olumsuz yönde ele alınacak olursa, yetersiz din eğitimi veya yanlış din eğitimi uygulamaları ergeni dini şüphe ve çatışmaya düşürerek dine karşı tutumunu da olumsuz etkileyecektir (Çayır 2014:69). Bu durumda ergene yeterli bir din eğitimi verilmesi son derece önemlidir, çünkü zararlı alışkanlıklardan uzak durması, ailesine kendine veya bir başkasına zarar verebilecek davranışlarda bulunmasını engellemek ancak bu şekilde mümkün olacaktır (Soysaldı 2019:50).

Sonuç Değerlendirme ve Öneriler

Bu çalışma bir alan çalışması olması sebebiyle gerçekleştirildiği bölgenin kültürel, sosyo-ekonomik yapısından da etkilenmesi ve bunun da çalışmanın objektifliğini etkilemesi beklenebilir. Yapılan araştırmaların dindarlık ile yaşanan coğrafi bölge arasında bir ilişkinin var olduğunu savunmakta olduğu görülmektedir. Lüleburgaz'da yaşayan gençlerin modern değerleri benimsediği söylenebilir. Bununla birlikte geleneksel değerlerin kabul görme oranının gün geçtikçe azaldığı görülmektedir.

Araştırmada ulaşılan sonuçlar bağlamında din eğitimi açısından şu önerilerde bulunulabilir:

Ailenin öğrencilerin dini inanç, tutum ve davranışları üzerindeki etkisi göz önüne alındığında, anne-babalara yönelik bilinçlendirme çalışmalarının gerçekleştirilmesi önem arz etmektedir. Bu bağlamda özellikle bakanlıklar ve yerel yönetimlerce gerçekleştirilen “Aile Eğitim Programları”nın yanında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın aile ve dini rehberlik konusunda gerçekleştirdiği çalışmaların içeriğinin genişletilerek ergenlik dönemi gençlerinin ailelerine ulaşılmasını sağlayacak, dini muhtevanın yanında gençlik dönemi gelişimi ve eğitimi ile ilgili konuları içeren çalışmalar yapılabilir. Yine babalar özelinde öğrencilerin inanç gelişimine olumlu katkı sağlamak amacıyla ergenlik dönemi gençlerine yaklaşımlara dair konuları içeren hutbelere Cuma namazlarında daha çok yer verilebilir. Ayrıca bu konuda anne-babaya daha rahat ulaşabilecek olan medya araçlarından faydalanılması, bu mecralarda gençlik dönemi inanç gelişimi konusu gündem haline getirilerek meselenin öneminin kavranması sağlanabilir.

Öğrencilerin internet ve sosyal medya aracılığıyla dini konular hakkında sorgulama yapma durumunun dini tutum düzeylerini olumsuz etkilemesi sosyal medyanın değerleri yıpratıcı ortamıyla ilgili olabilir. Bu konuda gerçekleştirilecek geniş kapsamlı bir araştırma çerçevesinde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi müfredatlarına dini ve kültürel değerlerin sosyal medya aracılığıyla itibarsızlaştırılmasına sebebiyet veren paylaşımlarla ilgili bilgilendirici konu ve içerikler eklenebilir. Yine internet ve sosyal medyada olumlu örnekleri çoğaltmak adına bu platformda yetenekli gençlerin desteklenmesi, dini konularda sorgulama yapmaya sebebiyet veren içeriklere yönelik bilgilendirici içerik üretiminin geliştirilmeye çalışılması faydalı olacaktır.

Kaynakça

- Atalay, T. (2002). *İlköğretim ve Liselerde Dindarlık Üzerine Bir Araştırma (Diyarbakır Örneği)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.
- Atalay, T. (2006). *Aile Dindarlığının Gençlerin Dindarlığına Etkisi Üzerine Bir Araştırma*. Dindarlık Olgusu Sempozyumu'nda sunulan bildiri
- Bahadır, A. (2006). Ergenlik Döneminde Dini Şüphe Ve Tereddütler. H. Hökelekli (Ed.), *Gençlik Din Ve Değerler Psikolojisi* içinde (s. 307-68). İstanbul: *Değerler Eğitimi Merkezi yayınları*; 27.

- Bayyigit, M. (1989). *Üniversite Gençliğinin Dini İnanç, Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.
- Bodur, Hüsnü Ezber, ve Sezai Korkmaz. 2017. "İlahiyat Öğrencilerinde Sosyal Medya Kullanımı ve Dindarlık İlişkisi = The Relationship Between Social Media Usage and Religiosity in Divinity Students". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XV(30):329-51.
- Çayır, C. (2014). Ergenlerin Dini İnanç, Şüphe ve Dini Tutumları Üzerine Bir Araştırma. *Bilimname : Düşünce Platformu*, 27, 59-88.
- Ferşadoğlu, S. (2013). *15-18 Yaş Lise Öğrencisi Kızların Dini Tutum ve Davranışları (Yalova Örneği)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.
- Hökelekli, H. (1986). Ergenlik Çağı Davranışlarına Din Eğitiminin Etkisi (İmam-Hatip Lisesi ve Genel Lise Öğrencilerinin Davranışları Arasında Mukayeseli Bir Araştırma). *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* I, 1, 35-51.
- İpek, Y. (2016). *Fen Lisesi Öğrencilerinin DKAB Dersine İlişkin Tutumları ve Değer Algıları (Diyarbakır Örneği)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.
- Karasar, N. (2007). *Bilimsel Araştırma Yöntemi : Kavramlar, İlkeler, Teknikler*. Ankara : Nobel Yayınları.
- Kavun, Y. (2016). *Ergenlerde Dindarlık ve İnsani Değerler* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.
- Koç, M. (2003). Gelişim ve Din Psikolojisi Açısından Ergenlik Dönemi. *EKEV Akademi Dergisi* VII, 15,113-32.
- Kontbay, S. (2005). Psiko-sosyal Değişkenlere Göre Ortaöğretim Öğrencilerinin Dini Tutumları (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.
- Küçükalp, E. (2006). Ahlaki yargı gelişimi ve dindarlık arasındaki ilişki (Üniversite öğrencileri üzerinde bir araştırma). H. Hökelekli. (Ed.), *Gençlik Din Ve Değerler Psikolojisi kitabı içinde*,(s. 447-490) Değerler Eğitimi Merkezi yayınları; 27.
- Oluğ, F. (2011). Erinlik Dönemindeki Öğrencilerde Dini Tutum ve Davranışlar (Sakarya Örneği), (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.
- Özdemir, Ş & Çelik, R. (2017). Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Tutum Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması. *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8, 7-20.
- Sarıçam, H. & Güven, M. (2013). Özgüven ve dini tutum, *International Journal of Social Science*, 5,573-86.

- Soysaldı, H. M. (2019). Günümüz Gençlerin İnanç Problemleri. M. Bayyigit, M. Özkan, A. A. Çanakçı,, A. Abdelghany (Ed.) *H. Peygamber ve Gençlik Sorunları kitabı içinde*, (s. 48-51).Konya: Palet Yayınları
- Şen, S. (2019). Din ve Sekülerleşme: Lise Gençliği Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma (Kocaeli İli İzmit İlçesi Örneği), (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.
- Tanrıöğen, A, (Ed.). (2011). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık Eğitim ve Danışmanlık.
- Zengin, M. (2013). Öğrencilerin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersine Yönelik Tutumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi* XI, 25, 271-309.